

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.126>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБОРОННОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Подойніцин В.М.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник завідувача лабораторії ЛСРВЗ та СЗСЗ – начальник відділу НТД,
Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України
ORCID: 0000-0001-8874-1222*

Яфонкін А.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності,
Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0001-9143-6122*

Манжай О.В.,

*заступник начальника кафедри,
Військова академія (м. Одеса)
ORCID: 0000-0002-7942-8583*

Верламов О.М.,

*викладач,
Військова академія (м. Одеса)
ORCID: 0000-0003-1175-9832*

Подойніцин В.М., Яфонкін А.О., Манжай О.В., Верламов О.М. Правові засади оборонної стандартизації Європейського Союзу.

У статті визначено проблеми та завдання Європейського оборонного агентства, історичний розвиток агентства, а також наведено національну систему військової стандартизації України і конструкцію приведення її у відповідність з європейською моделлю, зокрема створення організаційних форм діяльності в сфері стандартизації відповідно до міжнародної та європейської практики. Також сформульоване питання щодо правових засад оборонної стандартизації, яка має пряий вплив на захист суверенітету, територіальної цілісності і безпеки держав, що входять в міжнародні і регіональні оборонні організації.

Зазначено, що для приєднання України до європейського співтовариства потрібно створити та впровадити національну систему стандартизації у сфері оборони.

Стандартизація в контексті асоціації України з Європейським союзом стає інструментом забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Національна безпека розглядається як чинник, що гарантує захист конституційних прав, свобод, гідний рівень життя громадян, захист суверенітету, територіальної цілісності

та сталий розвиток України, оборону та безпеку держави, захищеність особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Гармонізація адміністративно-правового законодавства зі стандартизації у сфері оборони держав Європейського союзу є ключовим чинником забезпечення сумісності озброєнь та інших засобів, використовуваних збройними силами європейських країн.

Встановлено, що для розвитку системи стандартизації озброєння та військової техніки, зокрема стосовно проведення випробувань, у якості інформаційної бази рекомендовано використовувати стандарти НАТО із врахуванням вітчизняного досвіду системи стандартизації в області розробки вимог надійності та стійкості до впливу зовнішніх факторів. Впровадження стандартів НАТО рекомендовано здійснювати методом перевидання (перероблення, перекладу) із залученням вітчизняних фахівців з військової стандартизації.

Зроблений висновок, що для імплементації досвіду розвинених країн Заходу в українське правове поле є потреба виконати ретельний аналіз адміністративно-правового законодавства зі стандартизації у сфері оборони США та деяких європейських країн-членів НАТО.

Ключові слова: правові засади, оборонна стандартизація, Європейське оборонне агент-

ство, стандарт, EDA, технічні комітети, озброєння та військова техніка.

Podoyntsyn V.M., Yafonkin A.O., Manzhai O.V., Verlamov O.M. Legal basis of defense standardization of the European Union.

The article defines the problems and tasks of the European Defense Agency, the historical development of the agency, as well as the national system of military standardization of Ukraine and the construction of bringing it into line with the European model, in particular, the creation of organizational forms of activity in the field of standardization in accordance with international and European practice. Also formulated is the question of the legal basis of defense standardization, which has a direct impact on the protection of sovereignty, territorial integrity and security of states that are members of international and regional defense organizations.

It is noted that in order for Ukraine to join the European community, it is necessary to create and implement a national defense standardization system.

Standardization in the context of Ukraine's association with the European Union becomes a tool for ensuring national security and defense capability. National security is considered as a factor that guarantees the protection of constitutional rights, freedoms, a decent standard of living of citizens, the protection of sovereignty, territorial integrity and sustainable development of Ukraine, the defense and security of the state, the protection of individuals, society and the state from internal and external threats.

Harmonization of administrative and legal legislation on standardization in the field of defense of the European Union states is a key factor in ensuring the compatibility of weapons and other means used by the armed forces of European countries.

It was established that for the development of the standardization system of weapons and military equipment, in particular with regard to conducting tests, it is recommended to use NATO standards as an information base, taking into account the domestic experience of the standardization system in the field of developing requirements for reliability and resistance to the influence of external factors. Implementation of NATO standards is recommended to be carried out by the method of reissue (rework, translation) with the involvement of domestic specialists in military standardization.

It was concluded that in order to implement the experience of the developed countries of the West in the Ukrainian legal field, there is a need to perform a thorough analysis of the administrative

and legal legislation on standardization in the field of defense of the USA and some European NATO member countries.

Key words: legal basis, defense standardization, European Defense Agency, standard, EDA, technical committees, weapons and military equipment.

Постановка проблеми: Після перемоги в Україні Революції Гідності, Верховна Рада України прийняла Постанову від 13 березня 2014 року № 874-VII «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою підтверджується незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі [1]. Це передбачає впровадження відповідних стандартів якості у виробництво вітчизняної продукції, у тому числі й оборонного призначення. Впровадження даних стандартів повинно забезпечити сумісність Збройних Сил України та армій країн-членів НАТО.

Однак, під час реалізації даного проекту виникли окремі проблемні питання, які пов'язані з розробкою та виробництвом зразків озброєння та військової техніки (далі – ОВТ), оскільки успіх розробки нових технологій і ОВТ тісно пов'язані з проведенням повного циклу теоретичних і практичних досліджень, лабораторних і натурних випробувань, що потребує значних фінансових і матеріальних витрат.

Слід також зазначити, що реформування ЗС України потребує глибокої модернізації наявного парку застарілої ОВТ та заміни їх на нові зразки озброєння, які б відповідали стандартам країн-членів НАТО. Для вирішення цієї найактуальнішої проблеми вкрай необхідна міжнародна кооперація для активізації обміну досвідом та інформацією між відповідними структурами України та країнами-партнерами.

Необхідно відмітити, що на сьогодні система стандартизації в Україні в оборонній сфері частково базується на застарілих стандартах, що створюють ризики виникнення непорозумінь у можливих спільних оборонних проектах з країнами НАТО.

Слід підкреслити, що розробка сучасних ОВТ призводить до необхідності створення сучасних спеціалізованих систем контролю їх характеристик та параметрів. Тому, під час проведення випробувань, першочерговою необхідністю є вдосконалення системи випробувань та контролю, нормативною основою якої є система стандартів [1].

Таким чином, впровадження оборонної стандартизації Європейського Союзу у вітчизняні стандарти є актуальним та перспективним напрямком розвитку системи стандартизації в сфері оборони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та постановка задачі.

Основні завдання щодо впровадження міжнародних, європейських стандартів та стандартів НАТО у діяльність Міністерства оборони України та Збройних сил України, визначені чинним вітчизняним законодавством [2] та стратегічними оборонними документами України [3-4].

Дослідженню застосуванню окремих правових засад оборонної стандартизації європейського союзу у вітчизняному законодавстві присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як В. Ткаченко [5], В. Подойніцин [6], В. Хижняк [7], А. Яфонкін [8] та інші.

Актуальність тематики підкреслюється низкою наукових досліджень, а саме: поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони, проблеми та перспективи розвитку сучасної системи стандартизації озброєння та військової техніки, сучасний стан робіт зі стандартизації озброєння та військової техніки в Україні, проблеми впровадження в Україні військової системи стандартизації НАТО, висвітлено в роботах [5-7]. Питання впровадження в Україні в умовах євроінтеграції міжнародних стандартів та військових стандартів НАТО розглянуто в роботах [9-11].

Метою статті є аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері стандартизації в оборонній сфері, шляхи впровадження стандартів НАТО та визначення доцільності їх застосування в Україні.

Основний матеріал. Україна набула членства в Європейському комітеті зі стандартизації (далі – CEN) статус члена-кореспондента з 1997 року [12].

Слід відмітити, що CEN є закритою організацією, яка об'єднує лише членів ЄС та Європейської асоціації вільної торгівлі.

1 січня 2005 року український національний орган у сфері технічного регулювання отримав у CEN статус Партнерського органу зі стандартизації «Partnering body for standardization», PSB (далі – PSB). Такий статус надав право українським фахівцям брати участь у роботі трьох технічних комітетів CEN. Вже з 1 січня 2008 року Україна представлена в CEN як афілійований член [13].

Наміри України приєднатися до європейського співтовариства потребують не тільки бажання, а також аналізу європейського досвіду зі створення та впровадження національної системи стандартизації у сфері оборони.

Якщо розглядати еволюцію стандартизації в ЄС, то її бурний розвиток почався з прийняття Радою Європи Резолюції під неофіційною назвою «Про Директиви «Нового підходу» від 7 травня 1985 року «Council resolution of 7 May 1985 on a new approach to technical harmonization and standards» (85/C 136/1) [14].

Прийняття цієї Резолюції є прикладом раціонального підходу до вимог з безпечності продукції єдиних для всього європейського співтовариства та заснованих на єдиному загальноєвропейському законодавстві яке має пряму дію та не потребує імплементації в національні законодавства. Але маємо наголосити, що оскільки Україна має лише статус асоційованого члена ЄС, то всі європейські директиви приймають в нашій державі шляхом імплементації винятково через національне законодавство, тобто у вигляді законів України та постанов Кабінету Міністрів України.

Основні принципи «Нового підходу» полягають у тому, що у директивах на продукцію вказані обов'язкові для виконання загальні (суттєві) вимоги: щодо безпеки; завдання встановлення конкретних характеристик покладається на європейські стандарти; продукція, випущена відповідно до гармонізованих (з Директивою ЄС) європейських стандартів, розглядають як таку, що відповідає загальним (суттєвим) вимогам Директиви (принцип презумпції відповідності); якщо виробник продукції не бажає скористатися гармонізованим стандартом або такого стандарту немає, то він повинен довести відповідність продукції загальним (суттєвим) вимогам Директиви, зазвичай, за допомогою третьої сторони [15].

Маємо погодитися з професором Л.М. Віткіним, відомим науковцем у сфері національної стандартизації України, який, узагальнюючи досвід технічного регулювання в ЄС, надійшов до таких висновків:

1) Законодавство країн-членів ЄС ґрунтується на рамкових національних законах про стандартизацію, оцінювання відповідності, акредитацію, метрологію, директивах Нового та Глобального підходу, Директивах щодо відповідальності за дефектну продукцію, загальній безпеці продукції, модульному підході та маркуванні знаком, а також великій кількості Директив Старого підходу.

2) Нормативна база охоплює всі європейські стандарти, прийняті європейськими організаціями стандартизації CEN/CENELEC, а також національні стандарти, що відображають специфіку економіки кожної країни. Стандарти є добровільними для застосування.

3) Інфраструктура якості країн ЄС має децентралізований характер. Функції стандартизації, оцінювання відповідності, метрології, ринкового нагляду, акредитації, зазвичай, виконують окремі інституції.

4) Кожні три роки проводиться аналіз політики в системі технічного регулювання та вживають заходи для удосконалення системи [16].

Для підтримання держав-членів ЄС в їхніх зусиллях щодо вдосконалення європейського обо-

ронного потенціалу в області кризового управління, європейської безпекової та оборонної політики Радою Європейського Союзу створено Європейське Оборонне Агентство, EDA (далі – EDA).

Головними функціями цієї організації є: розвиток оборонного потенціалу; сприяння європейському співробітництву в галузі озброєння; створення конкурентоспроможного європейського ринку військового обладнання; підвищення ефективності європейських оборонних досліджень і технологій.

EDA створено 12 жовтня 2015 року Рішенням Ради Європи 2015/1835 «Council of Europe Decision 2015/1835», CFSP (далі – CFSP) із затвердженням статуту, місця дислокації головного офісу й оперативних правил EDA.

До складу EDA увійшов також як структурний підрозділ – Директорат з планування, підтримки та співробітництва, що безпосередньо відповідає за оборонну стандартизацію в структурі EDA. Вважаємо дуже корисним та визначним перейняття Україною досвіду EDA, у питаннях ефективного керування та співпраці з міжнародними та регіональними організаціями зі стандартизації та підрозділами зі стандартизації НАТО [17].

У підручнику «Настанова для малих та середніх підприємств, які виготовляють оборонну продукцію», виданому EDA у розділі «Стандартизація» зазначено таке: Європейські стандарти розробляють, щоб гарантувати, що продукція є безпечною та надійною. Розроблення цих стандартів виконує Європейський комітет зі стандартизації (CEN), за винятком в електротехнічних та телекомунікаційних секторах, які відповідно управляються CENELEC (Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці) та ETSI (Європейський інститут зі стандартизації в галузі телекомунікацій). У Європейському оборонному секторі використовують цивільні, подвійні або спеціальні стандарти [18].

EDA створено два інформаційні ресурси для управління оборонною стандартизацією ЄС:

1) EDSIS – Європейська інформаційна система стандартів у сфері оборони «European Information System for Defense Standards», EDSIS (далі – EDSIS) є центральним порталом для всіх послуг європейської стандартизації у сфері оборони.

Основна функція EDSIS полягає у наданні можливості державам-членам Європейського оборонного агентства та промисловості рекламувати стандарти оборонної техніки, які мають бути розроблені або зазнати значних змін. Інші зацікавлені сторони з уряду чи галузі можуть висловити свою зацікавленість у приєднанні до проекту через портал EDSIS. Ця кооперативна робота дозволяє розробляти, визнавати

та використовувати оборонні стандарти. Таким чином, EDSIS відіграє свою роль у зменшенні залежності від національних стандартів оборони. Крім того, EDSIS надає зареєстрованим користувачам можливість брати активну участь у створенні нових рішень із стандартизації та взаємодіяти із зацікавленими сторонами в галузі стандартизації оборони [19].

2) EDSTAR – Європейська довідкова система стандартів у сфері оборони «European System of Defense Standards», EDSTAR (далі – EDSTAR) є веб-платформою, яка містить вказівки щодо використання приблизно двох тисяч стандартів і специфікацій для оптимізації, ефективності та сумісності їх застосування.

EDSTAR містить посилання на стандарти «передової практики» і «стандартні» специфікації. Також EDSTAR містить Звіт експертної групи і рекомендації, що пов'язані з кожною технічною областю, з обґрунтуванням остаточного вибору, поради в зв'язку з найбільш ефективним способом застосування рекомендованих стандартів і елементи для розуміння майбутньої стандартизації, яка буде розроблена. Стандарти «Кращою практики» – це стандарти, які були обрані галуззю і урядовими організаціями на основі консенсусу в якості найкращих застосованих стандартів в оборонних цілях [20].

Стандартизація в контексті асоціації України з ЄС стає інструментом забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Національна безпека розглядається як чинник, що гарантує захист конституційних прав, свобод, гідний рівень життя громадян, захист суверенітету, територіальної цілісності та сталий розвиток України, оборону та безпеку держави, захищеність особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

У Стратегії національної безпеки України зазначено, що вдосконалення та розвиток на сучасній технологічній базі відповідно до стандартів НАТО системи управління, захищених телекомунікацій, розвідки, радіоелектронної боротьби, отримання оперативного доступу до даних аерокосмічної розвідки є пріоритетом [21].

Доречним з цього приводу є твердження С.С. Єсімова і В.З. Дитюка. У зв'язку з адаптацією національного законодавства України до вимог Європейського Союзу, зумовленою Угодою про асоціацію України та ЄС, зростає значення державного впливу на розвиток стандартизації як базисного, визначального чинника економічного розвитку країни. Цей шлях забезпечує економічний розвиток і, як наслідок, економічну безпеку та обороноздатність країни в умовах неоголошеної агресії та анексії частини території держави. Інноваційні напрями вдосконалення стандартизації, що враховують норми нового законодавства у сфері стандартизації [22].

Маємо наголосити, що основні засади зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний і правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, маємо зазначити необхідність зближення законодавства України із законодавством ЄС, це відзначено і в преамбулі Угоди про асоціацію. У зв'язку з такою увагою основним трендом досліджень у сфері досягнення європейських стандартів є дослідження напрямків зближення із законодавством ЄС.

Приєднання України до ЄС, а також повна гармонізація законодавства України з європейськими стандартами через законодавство ЄС – справа майбутнього, а європейська організація, перед якою Україна безпосередньо має юридичні зобов'язання це – Рада Європи (далі – РЕ), членство у якій Україна набула у 1995 р. шляхом прийняття Закону України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31.10.1995» [23].

Отже, дотримання Статуту РЕ, а відповідно і нормативів РЕ, є для України обов'язковим [24].

Вивчаючи досвід міжнародної організації зі стандартизації «International Organization for Standardization», ISO (далі – ISO), не можна оминати того, що головною структурною ланкою ISO є технічні комітети «technical committee», ТС (далі – ТС), вони виконують основну роботу під час розроблення стандартів. У кожному ТС є підкомітеті в яких функціонують робочі групи, які займаються розробленням міжнародних стандартів на окремі види продукції. Залежно від зацікавленості членів ISO визначається ступінь їхньої участі в роботі ТС – активне або як спостерігачів. Активне членство зобов'язує направляти представників на засідання ТС, брати участь у розробці та розгляді проектів міжнародних стандартів, голосувати за ці документи.

Діяльність зі стандартизації CEN є дуже схожою з діяльністю зі стандартизації ISO. Але на відміну від ISO, CEN керується Технічною радою CEN (BT), яка несе повну відповідальність за виконання робочої Програми CEN. Стандарти розробляють ТС. Кожен ТС має свою власну сферу діяльності (область дії), у рамках якої розробляють і виконують Програму робіт з установленими стандартами. ТС працюють на основі національної участі членів CEN, де делегати представляють свою відповідну національну точку зору. Цей принцип дає змогу ТС приймати зважені рішення, що відображають широкий консенсус.

Розроблення стандартів здійснюють робочі групи «working group», WG (далі – WG), де експерти, призначені членами Європейської комісії, але які виступають в особистій якості, збираються разом і розробляють проект, який стане майбутнім стандартом. Це відображає вбу-

дований принцип «прямої участі» в діяльності зі стандартизації. Ці збори (семінари) особливо актуальні в процесі еволюції технологій, що швидко змінюються та які вимагають швидкого розроблення технічних специфікацій чи оформлення стандартів як результатів дослідницьких проектів [25].

Вивчаючи позитивний досвід правових засад стандартизації деяких зарубіжних країн, маємо зазначити, що зарубіжна практика правової діяльності зі стандартизації на національних рівнях має справу з наступними видами нормативно-правових документів, які дещо різняться по назвах, але мають дуже схоже законодавче наповнення, наприклад: «Закон про стандартизацію» (Австрія, Бельгія, Бразилія, Угорщина, Ізраїль, Китай, Республіка Корея, Мексика, Нова Зеландія, Японія тощо); «Закон про створення та правовий статус національної організації зі стандартизації» (Італія, Канада тощо); «Договір» або «Меморандум про взаєморозуміння між урядами та національними організаціями зі стандартизації» (Великобританія, Німеччина, Франція); закони, що регулюють такі соціально-економічні сфери, як охорона здоров'я населення, технічна безпека, контроль й охорона навколишнього середовища, захист інтересів і прав споживачів і вимагають для конкретизації своїх нормативів розробки національних стандартів (у всіх розвинених країнах).

Гармонізація адміністративно-правового законодавства зі стандартизації у сфері оборони держав ЄС є ключовим чинником забезпечення сумісності озброєнь та інших засобів, використовуваних збройними силами європейських країн. Крім того можна зазначити, що це є попередньою умовою успішної роботи EDA за участю держав-членів і партнерів протягом всього життєвого циклу оборонного (військового) обладнання.

Упровадження позитивного міжнародного досвіду в законодавство зі стандартизації у сфері оборони України буде можливо через імплементацію в нормативні та нормативно-правові документи України положень нормативно-правових актів ЄС та НАТО присвячених стандартизації у сфері оборони.

Треба зазначити, що значна інтенсифікація процесів міжнародного співробітництва, і в той самий час недостатність адміністративно-правових норм, які регулюють стандартизацію у сфері оборони, щодо забезпечення діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства України, та оборонної промисловості суттєво сповільнює процес досягнення потрібного рівня сумісності в оперативній, матеріальній, адміністративній та інших сферах Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та оборонної промисловості як з НАТО, окремо так і з країнами-членами НАТО.

В адміністративно-правових нормах зі стандартизації у сфері оборони має бути закладено нові розроблені правозастосовною практикою основні принципи проведення робіт зі стандартизації у сфері оборони, пов'язані з відкритістю та прозорістю планування робіт зі стандартизації. До таких принципів можна віднести необхідність досягнення консенсусу всіх учасників розроблення та прийняття стандартів, а також недопустимість створення більших перешкод, ніж це необхідно під час виробництва та обороту оборонної продукції, виконання робіт та надання послуг. Сучасна законодавча практика має передбачити нову термінологічну базу, значно розширюючи поняттєвий апарат стандартизації у сфері оборони України.

Висновок. Проблема стандартизації у сфері оборони нашої держави стоїть дуже гостро, і на сьогодні не отримала цілісного рішення. Показовим є те, що на сьогодні Міністерство Оборони України не має права самостійно приймати та скасовувати національні стандарти у сфері оборони, а тільки стандарти ВСТ які мають статус стандартів організації, що на нашу думку, негативно впливає на процеси впровадження зарубіжного досвіду стандартизації у сфері оборони.

Недосконалість чинного Закону «Про стандартизацію» в частині, що стосується стандартизації у сфері оборони відмічене у Звіті за результатами оцінювання системи стандартизації, проведеної спільною робочою групою (із залученням експертів з усіх складових сектору безпеки та оборони України) під керівництвом старшого радника НАТО в Україні з логістики та стандартизації, полковника Генерального Штабу Збройних Сил Чеської Республіки М. Пелікана.

Тому для імплементації досвіду розвинених країн Заходу в українське правове поле є потреба виконати ретельний аналіз адміністративно-правового законодавства зі стандартизації у сфері оборони США та деяких європейських країн-членів НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лаппо І.М., Геращенко М.О., Червоточка О.В. Деякі аспекти впровадження стандартів НАТО у систему випробувань озброєння та військової техніки України. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2020. Вип. № 2(4). С. 55–62.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 522-IX від 04.03.2020) / *Відомості. Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

3. Стратегічний оборонний бюлетень: Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.

4. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

5. Ткаченко В. Національна система стандартизації у сфері оборони. Проблеми та перспективи розвитку. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2012. № 5. С. 3–10.

6. Подойніцин В. Сучасний стан робіт зі стандартизації озброєння та військової техніки в Україні. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2013. № 6. С. 12–14.

7. Хижняк В.В. Проблеми впровадження в Україні військової системи стандартизації НАТО. *Системи озброєння і військова техніка*. 2005. № 2. С. 3–6.

8. Яфонкін А.О. Поняття адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5. С. 51–59.

9. Білетов В.І. Стратегія військово-технічного співробітництва Збройних Сил України в умовах їх євроінтеграції та переходу на євростандарти. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. Київ: НУОУ, 2014. № 3(52). С. 122–126.

10. Стукалін Т. Організаційно-правові заходи у сфері оборони України в контексті сучасних ризиків та загроз. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. № 42. С. 215–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_42_26.

11. Подойніцин В.М. Досвід адміністративно-правового забезпечення стандартизації у сфері оборони НАТО та його імплементація у вітчизняне законодавство. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4 (12-13). С. 138–144.

12. Інформація про участь у міжнародних, європейських та регіональних організаціях зі стандартизації, метрології та сертифікації. URL: <https://test.me.gov.ua/Documents/Download?id=885cb140-21ef-491f-bcdea8c65226e152>.

13. Представництво Європейського Союзу в Україні URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk.

14. База правових актів ЄС. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=cellex%3A31985Y0604%2801%29>.

15. Технічне регулювання в ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/centr-pidtrimki-eksporteriv/netarifne-regulyuvannya/tehnichne-regulyuvannya-v-yes>.
16. Віткін Л. Світовий досвід та стратегія розвитку систем технічного регулювання. Стандартизація, сертифікація, якість 2013 № 4. С. 3–11.
17. Офіційний сайт Європейського Оборонного Агентства. URL: <https://www.eda.europa.eu/>.
18. Handbook for defence-related SMEs. URL: <https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/eda-smes-2016>.
19. European Defence Standardisation. URL: <https://edsis.eda.europa.eu/Default.aspx>.
20. EDSTAR (European Defence Standards Reference System). URL: <https://edstar.eda.europa.eu/>.
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26.05.2015 № 287. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>.
22. Єсімов С.С. Адміністративно-правове регулювання стандартизації – важливий напрям підвищення обороноздатності України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 61–67.
23. Юринець Ю.Л. Адміністративно-правовий статус рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи у правозастосовній практиці України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 10. С. 113–119.
24. Про приєднання України до Статуту Ради Європи. Закон України від 31.10.1995 р. № 398/95-ВР / *Відомості Верховної Ради України від 19.09.1995*. 1995 р. № 38. Ст. 287.
25. European Committee for Standardization. URL: <https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=CENWEB:6:::NO:::>